

MEMLÜKLER DEVRİNDE KÂRİMÎ TÜCCARLARI

Altan ÇETİN*

The Karimi Merchants in The Mamluk Era

ÖZET

Memlûkler Devleti, 1250-1517 arasında Mısır'da hüküm sürmüş olan bir Türk-İslâm devletidir. Bu devlet, iki asrı aşan ömrü boyunca siyasî, iktisadî ve kültürel sahâlarda çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bu makalede, Memlûkler devrinde ticarete önemli rol oynayan Kârimî tüccarlarının ortaya çıkışları, ticarî ve kültürel faaliyetleri ile nihayet çöküşleri konusu ele alınmıştır. Kârimîler hem İslâm hem de Memlûkler devri iktisat tarihi bakımından fevkalade önemli bir tüccar gurubudur. İktisadî yönden Asya ile Avrupa arası ticarete oynadıkları rol yanında ilmî ve kültürel sahâlarda da önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu tüccarlar oynadıkları tarihî rolü müteakiben dahilî ve haricî muhtelif sebeplerle iktisadî güçlerini kaybetmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kârimîler, Memlûkler, Mısır, Ticaret, Tüccar

ABSTRACT

Mamluk state, which was ruler of Egypt between the years of 1250-1517, was a Islamic-Turkish state. More than two decades, this state had an important influence on political, economical and cultural affairs. Appearance of Karimi merchants, which had important role in Mamluk commerce, their trade and cultural activities and declining is elucidated in this article. Karimi's was essentially important merchant group in economical history of both Islamic and Mamluk period. From the standpoint of economy, beside the important roles they played between European and Asian trade, they also showed activity in scientific and cultural area. After that, internal and external reasons led up to decline of their economical power.

Keywords: Karimid's, Mamluks, Egypt, Trade, Merchant

---

* Dr., Gazi Üniv., Fen-Edebiyat Fak., Tarih Bölümü.

Giriş

Orta Doğu Devletlerinde, tüccar ve zanaatkarlardan da istifadeyle yeni merkezler inşası ya da mevcutlarının güçlendirilmesi şeklinde ifade edilebilecek bir gelenek müşahade olunmaktadır. Devletler ticarî akışı, sermayeyi ve ona bağlı olan gelişmeleri ülkelerine çekmek için türlü tedbirler alıyorlar, vergi muafiyetleri, türlü imtiyazlarla bölgelerini cazip hâle getirmeye çalışıyorlardı¹. Mısır, coğrafi konumunun önemi, burada kurulan devletlerin iktisadî siyasetleri ve siyasî istikrara muvazi gelişen sanayi ve tarımıyla dışarıda ve içeride, transit, haricî, dahilî ticarete canlı bir faaliyetin oluşmasıyla bir cazibe merkezi hâline gelmiş ve iktisadî yönden çok gelişmişti². Bu gelişmeler Mısır'da canlı bir tüccar taifesinin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Özellikle on ikinci asırda Eyyûbî devletinin kurulmasıyla ticaretin yönü Hind okyanusundan Akdeniz'e kaymıştır. Bu sebeple ticaret ve tüccarlar, bu cümleden Kârimî tüccarları³ da Mısır'a yönelmişler ve Eyyûbîler ve Memlûkler devrinde Mısır ticaretinin etkili tüccarlarından olmuşlardır.

Mısır'ın, iktisadî ehemmiyet ve canlılığı Memlûkler devrinde de devam etmiştir. Mısır, Kızıldeniz'le doğudan, Akdeniz'le kuzeyden komşu ve Hindistan yolu üzerinde de doğuyla batı arasında kesişim noktasında idi. Mısır hâkimleri ticaretin önemini müdrük olarak Avrupa'yla olan ticareti, özellikle Dimyat ve İskenderiye limanlarıyla desteklemişlerdi. Memlûk Devleti'nin kuruluşundan az sonra 1258'de Moğollar'ın İran, Suriye, Anadolu'yu ele geçirmeleriyle, Çin'den Anadolu'ya uzanan ticaret yolu ve Karadeniz limanları atıl kalmışlardı. 13. yüzyılda bu bölgelerden geçen Marko Polo ticaret yollarının güvensizliği ve hırsızlık olaylarına işaret etmiştir. Bu dönemde Uzak Doğudan Basra Körfezi'ne gelen gemilerde de korsanlık faaliyetlerinin artması yüzünden ticarete bir azalma olmuştu. Bu sebeple gemiler Yemen ve Aden limanlarına yönelmişlerdi. Fakat Yemen hâkimlerinin gelen tüccarlara çok sert muamelelerde bulunmaları, ağır vergiler talep etmeleri, ticaret gemilerinin Aden'in kuzeyinden Kızıldeniz'den Mısır'a gelmesi engellemeleri sebebiyle

¹ Hâlil İnalçık, "Osmanlı İktisat Zihniyeti ve Osmanlı Ekonomisi", *Tarih Risaleleri*, (Haz. Mustafa Özel), İstanbul, 1995, s.35.

² Muhammed Berekât Bili, *el-Misir el-İslâmiyye Munzu Feth el-İslâmî Hattâ el-'Asr el-Fatimî*, Kahire, Tarihsiz, s.189-191.

³ Kârimîler hakkında yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır; S. Goitein, "New lights on the beginning of the Karimi Merchants", *JESHO*, I, 1938; E. Asthor, *The Karimi Merchants*, *JRAS*, Nisan, 1956; W. Fischel, "The Spice Trade in Mamluk Egypt", *JESHO*, VI, 1958; eş-Şatır Basılı, "el-Kârimîyye", *Mecellet el-Cemiyet el-Misriyye li ed-Dirasat et-Tarihiyye*, S.13, 1967; Naim Fehmî Zeki, *Turûk et-Ticaret ed-Devliyye ve Mahattatuha beyne el-Şark ve el-Garb Evahir el-'Usûr el-Vustâ*, Kahire, 1973; Atiyye el-Kavî, "Adva Cedide alâ Ticaret el-Kârim ve Kârimîyye", *Mecellet el-Cemiyet el-Misriyye li ed-Dirasat et-Tarihiyye*, S.22, 1975; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Ter. Enver Ziya Karal), Ankara, 1977; Ahmet Hutayt, "al-Kârimîyya ve Ticaret el-Kârim fî 'Asr el-Memâlik", *el-Fikr el-'Arabî*, c.9, S. 54, 1988; Subhi Lebib, "et-Ticaret el-Kârimîyye ve Ticaret Misr fî 'Usûr el-Vustâ", *Mecellet el-Misriyye li ed-Dirasat et-Tarihiyye*, S.4, Mayıs, 1994; Muhammed Abdulgani el-Aşkâr, *Tüccâr et-Tevâbil fî Misr fî el-'Asr el-Memlûkî*, Kahire, 1999.

yükler Aden'den kabilelerle Mısır'a yollanmak zorunda kalınmıştı. Bu sebeplerle bu devirlerde belli başlı Asya ticaret yolları önemini yitirmişti. Netice olarak; Ümit Burnu yolunun keşfinden önce, doğu ile batı arasında bilinen yolların en kullanışlısı hiç kuşkusuz Kızıldeniz yoluordu. Bu yol karayoluyla olan nakliyatın sebep olduğu güçlük ve giderleri azaltıyordu. Kızıldeniz'i Nil'den ayıran dar arazi şeridi göz önüne alınmadığı takdirde, Hindistan'dan yahut Çin'den gönderilen ticaret eşyası daima deniz yoluyla olur; İtalya, Fransa ve İspanya limanlarına ulaşmak için en doğru ve en kısa hattı izlerdi. Bu, Mısır'ın öneminin artması için altın bir fırsat olmuş ve sultanlar da bu fırsatı kullanmasını bilmişlerdi. Onlar, ticaret merkezlerindeki valilere mektuplar yazarak tüccarlara iyi davranmalarını emretmişler, tüccarların, mallarını ve canlarını muhafaza etmişler, bu sayede Mısır ticarî hayatı canlandırılmıştı. Meselâ, Sultan Kalavun Sis hâkiminin tüccarların mallarına el koyması üzerine ona bir uyarı mektubu ve üzerine asker yollamıştı⁴. Bu hareketliliğin diğer bir sebebi de Mısır'dan olan mal talebiydi. Neticede, Asya ve Avrupa'yla olan ticaret sayesinde Mısır büyük bir aktivite merkezi olmuştur. Meselâ, Avrupalı tüccarlar baharat, ipek, inci, değerli taşlar gibi şeyleri satın almak için Mısır'a gelmişlerdir. Bu devirde ticaret o kadar revaç bulmuştu ki bazı fakihler bile ticarete başlamışlardı⁵. Mısır bu devirlerde siyasî, coğrafî ve tarihî mevkii ve önemiyle her iki dünyanın pazarı olmuştu⁶.

Memlûkler kendileri için ticaretin önemini çok iyi anlamışlar ve ticareti teşvik etmişlerdir. Avrupa'yla, özellikle İtalya ve güney Fransa şehirleri ile olan ticarete ehemmiyet verdiler. Bunun sonucu olarak, bazı liman ve şehirlerde özellikle İskenderiye, Dimaşk ve Beyrut'ta Avrupalılara ait ticaret merkezleri kuruldu. Daha önemlisi, Hindistan ve Uzak-Doğuyla olan ticareti de teşvik ettiler. Bu ticaretin en büyük kısmı Kızıldeniz yoluyla oluyor ve ilgili memleketler bundan istifade ediyorlardı. İran'la yapılan ticarete ilaveten, Basra Körfezi ve Suriye yoluyla da ticaret yapılıyordu. Sonuç olarak; on dördüncü yüzyıl içinde Mısır ve Suriye'de ticaret gelişerek İskenderiye, Dimaşk ve Hâlep en zengin ticaret merkezleri arasına giriyordu⁷. Devlet ticarî hareketlere sahne olan merkezlerde bilhassa Kus, İskenderiye ve Kahire'de, Hıristiyan ve Müslüman tüccarlar lehine bazı ticarî tedbirler almış ve bir takım imtiyazlar da bahşetmişti⁸. Memlûklerin esas olarak ilk ticarî alâkaları Zâhir Baybars devrinde başlamıştı. Sultan Baybars (1260-1277), Ancona idarecisi Şarl ve İşbiliye idarecisi Alfonso ile antlaşmalar yapmıştı. Ondan sonra Sultan Kalavun (1279-1290) Kastilya kontu Alfonso ve Sicilya kralı James ile antlaşmıştı. Kalavun, İtalyan Cumhuriyetleri'yle de antlaşmıştı. Ayrıca, Filistin, Trablus,

⁴el-'Aynî, Bedr ed-Dîn Mahmud, *'İkd el-Cumân fi Tarih Ehl ez-Zemân*, (Tah. Muhammed Muhammed Emin), c.3, Kahire, 1989, s.149.

⁵Tevfik Yûzbekî, *Tarih Ticaret Misr el-Bahrîyye fi 'Asr el-Memâlik*, Musul, 1975, s.3-56; Said 'Âşûr, *el-'Asr el-Memâlikî fi Misr ve eş-Şam*, Kahire, 1994, s.295-295.

⁶W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Ter. Enver Ziya Karal), Ankara, 1977, s.422.

⁷Abdulaziz Durî, *İslâm İktisat Tarihine Giriş*, (Terc. Sabri Orman), İstanbul, 1991, s.147.

⁸M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul, 1961, s.173.

Akka v.b. yerlerin hâkimleriyle antlaşmalar imzalanmıştı. Bu faaliyetlere ilâve olarak, bu devirdeki yoğun diplomatik ilişkiler ticaretin de canlanmasını sağlamıştı⁹. Dolayısıyla bu gelişen iktisadiyata paralel tüccarların yıldızları parlamıştı. el-Makrizî devrindeki Mısır cemiyetini ve dolayısıyla tüccarları şöyle tarif etmiştir: Mısır hâlkı devlet erkanı, tüccarlar, orta hâlli satıcılar, çiftçiler, fakirler, sanat ve meslek erbabı, ihtiyaç sahibi dilenciler olarak yedi gruba ayrılmıştı. el-Makrizî tüccarlar hakkında: Tüccarlar nimet ve lüks sahibi zengin insanlardır. Meselâ, bir tüccar üç bin dirhem kazanır da onu paraya ya da yirmi miskal altına çevirmesi gerekir ve bu parayı da kendisinin, ailesinin yiyecek ve giyeceklerine harcar. Ancak bu üç bin dirhemden bin dirhem kalır. Fakir insanlar onların bu paradan istifade ettiğini sanırlar. Gerçekte -onlar zarardadırlar. Ve zaman içerisinde masraflarının onun malını azalttığı paranın değişiminde onu zarara uğrattığı görülür. İnsanlar onların zengin olduğunu sanırlar. Fakat insan gördükleriyle yanılabilir” diyerek kendi devrindeki tüccarların pek de iyi görünmeyen ahvalinden ve enflasyondan bahseder ki iktisadî vaziyeti aksettirmesi bakımından da mühimdir¹⁰. Buna rağmen, bu dönemde Mısır tüccarları, dünyanın dört bir tarafına kervan yollayıp, yelken açan, İslâm tarihinin eşine çok az rastlanır zenginlikte tüccar gruplarını oluşturmuşlardı.

Kârimî Kelimesinin Manası ve Tarihteki Yerleri:

Mısır’da tüccarlar arasında Kârimîler’in ayrı bir yeri vardı. Kaynaklarda Kârimî, Kârimîyye, Ekârim şeklinde geçen Kârimî tüccarları, en genel anlamda baharat ticaretiyle uğraşan Ortaçağın birkaç yüzyılında Ortadoğu merkezli (Mısır) faaliyet gösteren tüccarlardır¹¹. Kârimîler, Fatimîler döneminde Mısır ve Aden’de ortaya çıkmış olan tüccar loncalarıdır. Aynı dönemde, Mısır’da Kahire ve Kus’ta merkezleri bulunuyordu. Kârimîler, Eyyübîler ve Memlûkler döneminde Kızıldeniz ve Hint okyanusundaki faaliyetleri sayesinde önemli bir gelişme kaydettiler. Kârimîlerin ticarî ağı bankacılık imkânlarından da istifadeyle rakiplerine üstünlük sağlamışlar, biber-baharat ticaretinde fevkalade önemli bir mevkiye gelmişlerdir. Kârimîler banker ve devlet finansörü olarak da çalışmışlardı. Kârimîler, Burcî Memlûkler döneminde, özellikle, on beşinci yüzyılda Memlûk Sultanlarının biber ve baharat ticaretine el atmalarıyla sarsılmaya başladılar. Sultan Barsbay’ın, 1429 senesindeki biber istihkarı bunun başlatıcısı olmuştu. On beşinci asrın ortalarında devletin ağır vergileri, ithâlat ve ihracata uyguladığı baskı ve ihtikar politikaları sebebiyle Kârimîler iflas etmiş ve faalliklerini yitirerek tarihe intikal etmişlerdir¹².

⁹ Yûzbekî, *a.g.e.*, s. 57-60.

¹⁰ el-Makrizî, Takiyy ed-Dîn Ahmed b. Ali, *İğâset el-Umme bi Keşf el-Gumme ev Tarih el-Mecaât fî Misr*, (Tah. Bedr ed-Dîn Sibâî), Kahire, 1956, s.74.

¹¹ Said Abdulfettah ‘Aşûr, *el-Eyyübîyyân ve el-Memâlik fî Misr ve eş-Şâm*, Kahire, 1996, s.

¹² Joan Wucher King, *Historical Dictionary of Egypt*, Cairo, 1984, s.384.

Kârimî isminin menşei hakkında muhtelif görüşler bulunmaktadır. Birisi neşet ettikleri yerden dolayı bu ismi aldıklarıdır. Batı Sudan'da Kanem el-İslâmiyye denen ve Memlûkler'den olduklarından oraya izafeten Kârim adını almışlardır¹³. Fatimîler devrinde Kârimîlere "Buhra" deniyordu ki bu Hindçede Baharat Tüccarı demektir¹⁴. Ayzâb, Kusayr, Tûr ve Süveyş'den Mısır'a ulaşan tüccarlara Kârimî tüccarları deniyor ve bunların Funduk Kârimî denen Fustat'ta Nil nehri kenarında bulunan hanlara indikleri görülüyordu¹⁵. Diğer bir görüşe göre ise taşıdıkları, alıp-sattıkları ettikleri ticaret metaı (Kuararima) dolayısıyla bu ismi almışlardır¹⁶. Goetein bu kelimenin aslının Arapça değil Hindçe olduğunu ileri sürmektedir. Arapça'da bu kelimeye eş ya da yakın anlamda bir kelime olmadığını hâlbuki güney Hindistan'daki Tamil dilinde Karyam kelimesinin bulunduğunu söylemektedir. Karyam işler veya uğraşlar anlamına gelmektedir. Bu bölge hâlkının en önemli işi ticarettir. Bu sebeple bu yöre ahâlisi tüccarlara bu ismi vermiştir. Ancak Kârimî ismi Hindistan'da ticaret yapan tüm gruplara değil sadece Mısır ve Aden'de bulunan tüccarlara verilen ad olması onun görüşünü zayıflatmaktadır¹⁷. Karim ismi hakkında bunun mahalli bir Mısır kelimesi olduğu ve Nil gemileri için kullanıldığı da düşünülmektedir. Daha sonra bu isim Kızıldeniz'den Ayzab'a gelen gemiler ve Aden'den Fustat'a uzun bir yolculuk yapan ve bu yolculuğun bir kısmını Kızıldeniz, diğer tarafı Nil nehri olan Kârimî ticaret istikametinden mülhem bir isim olduğu düşünülmektedir¹⁸.

Kârimîlerin adları, Arap tüccar mektuplarında, on birinci yüzyılın otuzuncu ve kırkinci yıllarında (1030-1040) geçmektedir. Burada da ticaretle uğraşan tüccarlar ve gemi kaptanları manasına Hindistan'dan Yakındoğu'ya mal taşıyan tüccarlar olarak zikredilmişlerdir. Müslüman kaynaklarında ise, on birinci yüzyılın yetmişinci yıllarında isimlerine rastlanmaya başlanmıştır(1070). Yine Kârimî tüccarlarının adları Aden'den Mısır'a muvasalatları üzerine dört yıllık zekat tediyesiyle alâkalı olarak 1181 yılında zikredilmektedir¹⁹. Kârimîler, geçtiği gibi Fatimîler devrinde de görülmekteydiler²⁰ ki Genize vesikalari²¹ da

¹³el-Kalkaşandî, Ebû el-Abbas Ahmed b. Ali, *Subh el-'Aşâ fi Sinâ'at el-İnşâ*, (Tah.Muhammed Hüseyin Şemseddin), c.1, Beyrut, 1988, s.44; Muhammed Abdulgani el-Aşkar, *Tüccar et-Tevâbil fi Misr el-Memlûkî*, Kahire, 1999, s.23; 'Aşûr, *a.g.e.*, s.448.

¹⁴ Aşkar, *a.g.e.*, s.23.

¹⁵el-Kalkaşandî, *Subh*, c.3, s.537.

¹⁶ Subhi Lebib, "et-Tüccâr el-Kârimîyye ve Tüccar Misr fî 'Usûr el-Vustâ", *el-Mecelle et-Tarihiyye el-Misriyye*, c. 4, Kahire, 1954, s. 6; Aşkar, *a.g.e.*, s.24.

¹⁷ Aşkar, *a.g.e.*, s.26.

¹⁸ Aşkar, *a.g.e.*, s.30.

¹⁹ Walter j. Fischel, "The Spice Trace in Mamluk Egypt, A Contribution to the Economic History of Medieval Islam", *Journal of Economic and Society History of the Orient*, 1, s.159-157; Lebib, *a.g.m.*, s.12.

²⁰ Lebib, *a.g.m.*, s.10.

²¹"Genize vesikalari, Misr el-Kadime denilen Kahire'nin tarihi yerleşim sahasında bulunmuştur. Bu belgeler şu anda Avrupa ve Amerika'nın muhtelif kütüphanelerinde bulunmakta ve bunlara Kahire Genize Belgeleri adı verilmektedir. Belgeler Yahudiler arasındaki yazışmaları havidir. On ve on üçüncü yüzyıllar arasındaki döneme ait bilgiler vermektedir. Büyük kısmı

Fatimîler devrindeki el-Kârimî varlığını teyit etmektedir²². el-Kalkaşandî'nin kayıtlarından anlaşıldığına göre Fatimîler'in Kızıldeniz'deki korsanlık faaliyetlerine karşı ticaret erbabını korumak üzere Ayzab'da bir deniz gücü bulunuyordu. Bu meyanda el-Kârim şeklinde Kârimîlerden de bahsedilmektedir. Bunlar Ayzab ve Sevâkin arasındaki güvenliğini sağlıyorlardı. Bu deniz gücü Kus valisinin mesuliyetindeydi ve önceleri beş gemiden oluşurken sonraları gemi sayısı üçe düşmüştü²³. Kârimîlerin neş'et ettikleri yer olarak, Hind Okyanusunda hassaten Aden²⁴ yahut Bahr el-Gaza ile Buhayra, Çad arasındaki Sudan'ın batı kısmındaki bölgeler ifade edilmektedir²⁵. Asthor ve Goetein gibi araştırmacılar, on ikinci yüzyılda Kârimîlerin artık çok önemli bir unsur hâline geldiklerini ifade etmektedirler²⁶. Kârimî tüccarları, on dördüncü yüzyılın ortaları ve ikinci yarısından sonra çok önem kazanan, milletlerarası ticarete damgalarını vuran tacirler olarak görülmektedirler. Bunlar devletler arası ilişkilerde etkili olacak kadar mühim bir mevki kazanmışlardı²⁷. Kârimî tüccarları, özellikle on dördüncü asrın ortası ve ikinci yarısında çok güçlenmişlerdi. Devletlere borç verecek bir duruma gelmişlerdi. Mısır ve Yemen sultanları Mısır'ın milletlerarası ticaretinde söz sahibi bu zengin tüccarlar (bankerler) grubundan borç almışlardı²⁸. Meselâ, Sultan en-Nâsır Muhammed b. Kalavun (1293-1294/1299-1309/1310-1341) İskenderiye tüccarlarından ve en-Nâsır Muhammed Kârimî tüccarlarından borç almıştı. Yine Sultanın Moğollara karşı çıkacağı bir sefer öncesinde bir çok grup ve şahısla beraber Kârimîlerden de maddi talepte bulunulmuştu²⁹. 1311 senesinde Sultan el-Melik en-Nâsır Nâsır ed-Dîn Ebî el-Melik Muhammed b. el-Melik el-Mansûr Kalavun üçüncü kez tahta geçtiğinde Kârimî tüccarlarından 10.000 dinâr borç almıştır³⁰. Sultan Berkuk (1382-1389/1390-1399) 1394 senesinde Burhân ed-Dîn İbrahim el-Mahâllî ve Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Müslim ve Nûr ed-Dîn Ali b. Harunî'den Timur ile savaşmak için bir milyon dirhem istikrazda

---

İbrani harfleriyle Arapça yazılmıştır. Belgeler kendi dönemlerindeki doğunun iktisadî ve sosyal durumu hakkında bilgiler vermektedir. Bu belgelerin bir kısmı yayınlanmış olup bir kısmı daha yayınlanmamıştır.” Aşkar, *a.g.e.*, s. 21.

²²Atiyye el-Kavsi, “Adva Cedide ‘alâ Tüccâr el-Kârimîn Vâkıa ve Vesâik el-Cenize, *el-Mecelle et-Tarihiyye el-Misriyye*, Kahire, c.22, 1975, s.18.

²³el-Kalkaşandî, *Subh*, c.3, s.597; Ahmed Muhtar el-Abbadi, *Fî et-Tarih el-‘Abbâsî ve el-Fatimî*, İskenderiye, Tarihsiz, s.272.

²⁴Atiyye, *a.g.m.*, s.26.

²⁵el-Makrizî, *Kitab es-Sulûk li-Marifet Duvel el-Mulûk*, (Tah. M. Mustafa Ziyade, Said Abdulfettah ‘Aşûr), Kahire, 1956, c.1, s.899.

²⁶Aşkar, *a.g.e.*, s.39.

²⁷Eliyahu Asthor, *Levant Trade in the Later Middle Ages*, U.S.A., 1983, ss. 270-271; “İbn Aybek Devadârî'nin 1062 senesindeki kıtlıktan bahsederken el-Kârim kelimesini kullanması, el-Kalkaşandî'nin Fatimîler'in Kârim gemilerini korumak için aldıkları önlemlerle ilgili verdiği bilgiler ve Cenize vesikalarındaki Fatimîler dönemine ulaşan bilgilerde el-Kârim ismine rastlanması onların 11. yüzyıllardaki varlıklarına delil teşkil etmektedir.” Aşkar, *a.g.e.*, s.33.

²⁸Asthor, *a.g.e.*, 1983, s.56-57; Lebib, *a.g.m.*, s.26.

²⁹el-Aynî, *el-‘İkd*, c.4, s.124.

³⁰el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.2, s.103.

bulunmuş ve buna karşılık da Memlûk maliye nazırı bu tacirlere senet vermişti³¹. Bunun dışında Yemen, Hicaz, Tekrur gibi bölgelerin hâkimleri Kârimîlerden borç almışlardı³². Kârimîler askerî seferlere para, silah gibi yardımlarda bulunmalarının yanında İbn Revaha, İbrahim b. Ömer el-Mahâllî gibi Kârimî tüccarlarının İskenderiye de savunma amaçlı silah depoları ve silahlı güçleri vardı³³. Kârimîler, bu yönleriyle ananevî ticaret, yani tek başına ya da kervanlarla bir panayırdan öbürüne, bir şehirden diğerine dolaşan mercatores tipi tüccârın ötesine geçerek Avrupalı iktisat tarihçilerince³⁴ “ticaret devrimi” adı verilen ve 11. asırda başlayan süreçteki değişiklikte artık malını sırtına ya da eşeklere ve bir kervandaki katırlara ya da develere yükleyip belli bir yol izleyen tüccarın yavaş yavaş ortadan kalktığı devirde bugünkü tüccar tipine benzeyen mallarıyla birlikte yolculuk yerine mallarını yollayan, dâimî mekânları olan, okuma yazma bilen, bir ticaret muhasebesi geliştirmiş tüccar tipinin doğudaki bir temsilcisi gibidirler. Ancak bunlar hiçbir zaman batıdaki şehir burjuvazisi dönüşümünü de temsil etmeyeceklerdir. Büyük maddî hattâ askerî güçlerine rağmen tarihten sessiz ve hâzin bir şekilde çekileceklerdir.

Kârimîlerin tarihinde önemli devirlerden biri Eyyübîler devridir. Özellikle Salah ed-Dîn Eyyübî (1174-1193) devri ise onlar için ayrı bir önem taşır. 1173 senesinde Salah ed-Dîn Eyyübî Haçlılar’la mücadeleye gittiği vakit yerine naib olarak Takiyy ed-Dîn Ömer b. Ahi’yi bırakmıştı. Bu şahıs Nil kenarında Kârimîler için büyük bir Funduk (Han) inşa ettirmişti³⁵. Bu dönemde Mısır’da yaşayan ve Kârimî olduğu söylenen ve kuyumculukla uğraşan yahudi ailelerin olduğu ve bunların Memlûkler döneminde de bu işi sürdürdüğü ve Kârimî Ailesi (Beyt el-Kârimî) adıyla bilindikleri söylenmektedir. Aynı zamanda, Genize vesikaları da Eyyübîler döneminde Kârimî ticaretinde Yahudi tüccarların bulduklarından bahsetmektedir³⁶. Kârimî tüccarların tamamının Müslüman³⁷ oldukları düşünülürse bu kişilerin Kârimî tüccarlarıyla ortaklaşa çalışan ya da onlardan mal alıp satan kişiler oldukları düşünülebilir. Memlûkler devrinde Kârimîlerin sayısında artış gözlenmektedir. Kutuz devrinde onun sert tedbirleri yüzünden biraz sarsılsalar da, Baybars’ın isabetli politikalarıyla tekrar eski vaziyetlerine dönmüşlerdir. Kârimîler on ikinci ve on üçüncü asırlarda Batıyla olan mücadelenin ticarî cephesinde Doğuyu başarıyla ayakta tutmuşlardı³⁸. Doğu-Batı ticaretinde Avrupalı tüccarlarla ciddi bir rekabete girişmiş ve

³¹ Ahmet Abdulhamid Hafacı, “Tabakat et-Tüccâr fî Misr el-Memlûkî ve Eseruhâ fî Muçtemâ’ Misr”, *Tanta Üniv. Ed. Fak. Dergisi*, S.1.,1982, s.66-67; Fischel, *a.g.m.*, s.163.

³² Aşkar, *a.g.e.*, s.372-374.

³³ Aşkar, *a.g.e.*, s.374.

³⁴ Carlo M. Cipolla, “Sert Adamlar”, *Neşeli Öyküler*, (Ter. Tülin Altınova), İstanbul, 2000, s.3-4

³⁵ Lebib, *a.g.m.*, s.12.

³⁶ Atiyye, *a.g.m.*, s.30.

³⁷ Lebib, *a.g.m.*, s.12.

³⁸ Lebib, *a.g.m.*, s.26.

hassaten baharat ticareti ve diğer sahâlarda üstünlük kurma düşüncesi bunda esas olmuştur³⁹.

Baharat ticareti ve batıda ortaçağlarda baharata duyulan ilgi ve ihtiyacın Kârimî ticâretinin gelişmesinin en önemli sebeplerinden biri olduğu kanaatindeyiz⁴⁰.

Kârimîler'in Merkezleri, Teşkilatı, Ticarî Faaliyetleri:

Kârimîler ilk önce Kus şehrini merkez olarak seçmişlerdi. Burası Orta Afrika, Yemen, Hindistan ve Habeşistan mallarıyla dolu büyük ve canlı bir limandı. Kârimî tüccarları baharat, buhur, fildişi v.b. emtia ticaretiyle uğraşıyorlardı⁴¹. Avrupa'da dolayısıyla Akdeniz'de çok önemli ticarî güçlerin ortaya çıkmasıyla Kârimîler Hind Okyanusundan Kahire'ye taşınmışlardı⁴². Kârimîler'in Kahire'deki merkezleri dışında İskenderiye, Dimyat, Kus, Ayzab, Mekke, Cidde, Aden⁴³ gibi şehirlerle Suriye, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde ticaret merkezleri vardı⁴⁴. Kârimî tüccarları doğudan getirdikleri mallarını dört önemli sahil limanından Fustat daha sonra Kahire'deki **Funduk**⁴⁵ **el-Kârim** adını alan ticaret merkezlerine ulaştırıyorlardı. Bunlardan bir Ayzab idi. Buraya gelen mallar Kus'a oradan Nil vasıtasıyla Fustat'a varıyordu. Diğer bir yer Ayzab'ın kuzeyinde bulunan Kusayr limanı idi. Buradan mallar yine Kus'a ve Fustat'a gidiyordu. Ancak bu yol Ayzab kadar kullanılmamıştır. Bu dönemde kullanılan diğer bir sahil Tur sahili idi. Ancak burası zaman zaman tenhâlaşmış idi, zira burada seyahat riskli olduğu için ancak gündüzleri kullanılabilirdi. Tur zamana göre olarak canlanmış veya atıl kalmış bir merkezdir. Bu dönemdeki önemli bir sahil de Süveys idi. Burası eski Kulzum şehrine yakın bir yerdi. Süveys, Kahire ve Fustat'a en yakın sahil olmasına karşılık çok fazla kullanılmamıştır. Onun yerine Tur tercih edilmiştir⁴⁶. Kârimîler ticaret yolları üzerine kervansaraylar yaptırmışlardı⁴⁷. Kûs, Ayzâb, Kahire, İskenderiye, Dimyat gibi merkezler bu gibi ticarî müesseselerle dolmuştur. Onlar, **Vekâlet**⁴⁸

³⁹ Asthor, *a.g.e.*, 1983, s.53.

⁴⁰ Bkz. Carlo M. Cipolla, "Ortaçağın Ekonomik Gelişiminde Baharatın (Özellikle Karabiberin) Rolü", *Neşeli Öyküler*, (Ter. Tülin Altınova), İstanbul, 2000, s.54-71.

⁴¹ Yûzbekî, *a.g.e.*, s.65.

⁴² Atıyye, *a.g.e.*, s.29; Fevzi Hamid Abbâs, *el-Hayat el-İktisadiyye fi Misr el-Ulyâ Hilal 'Asr el-Memlûkî*, Kahire, 1982, s.143, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁴³ Atıyye, *a.g.e.*, s.31.

⁴⁴ Lebîb, *a.g.m.*, 1981-82, s.38.

⁴⁵ el-Kalkaşandı, *Subh*, c.3, s.537; el-Makrizî, *el-Mevâiz ve el-İtibâr bi-Zikr el-Hitat ve el-Âsâr*, c.2, Kahire, 1270, s.455-456; el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.3, s. 429, 679; "**Funduk** kelimesi; Yunanca Pandokeon kelimesinden gelmektedir. Farsça; Hân, Arapça; Vekâlet ve Latince; Kayseriye kelimesine tekabül etmektedir.", Yûzbekî, *a.g.e.*, s. 62-64; M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul, 1961, s.175.

⁴⁶ el-Kalkaşandı, *Subh*, c.3, s.536-537.

⁴⁷ Carl F. Petry, *The Civilian Elite of Cairo in the Later Middle Ages*, Princeton, 1981, s.29-30.

⁴⁸ "Vekâletler diğer bir grup ticaret merkeziydi. *Fanâdik*(Funduk) ve *Hânât* manasında geliyordu. Vekâle kelimesi Arapça tevkil'den gelir ve Hicrî yedinci yüzyılın ortalarından (13.yy)

denilen ticaret müesseselerini de kurulur. Buralarda alış-veriş yapılır ve mallar çarşılarına buralardan dağılırdı. Bu devirde, İskenderiye’de Funduk el-Demâmîni, Funduk el-Mûz, Funduk el-Cevnekdâr, Funduk el-Frank el-Hâs, Funduk el-Katalan, Funduk el-Ceneviyyîn, Funduk el-Tayyibe, Han Kacmaz el-İshakî gibi ülkenin önemli merkezlerine yayılmış ticaret merkezleri vardı⁴⁹. Bu ticaret merkezlerinin bazısı vakıf olarak tacirler tarafından inşa edilmiş olup, içlerinde bir cami bulunuyor ve buralar sahiplerine izafeten adlandırılıyorlardı⁵⁰.

Kârimî tüccarları bu ticarî ilişkiler esnasında Mısır’ın Çin, Hindistan, Habeş, Sudan, Yemen gibi ülkelerle ilişkilerinin gelişmesinde etkili olmuşlar elçi ve hediye teatisinde bulunmuş ve uluslar arası alâkalar kuvvetlenmiştir⁵¹. Bu devirlerde, Kârimî tüccarlarının sayısı 100 ile 200’ü geçen sayıları ile beraber etkinlikleri de artmış, Mısır ve Yemen arasındaki ihtilafı tesviye ve buhranı bertaraf için devlet bunlardan istifade etmiştir⁵².

Kârimîler’in başında Reis el-Kârimîyye, Reis et-Tüccar, Vekil et-Tüccâr veya Şehbender et-Tüccâr adını alan bir başkan bulunuyordu ki bu usul Fatimîler’den beri cari idi. Reislik babadan oğula geçiyor, reislerin oğulları işin usulünü genç yaşta öğrenip, ticaret seferlerine iştirak ediyorlardı⁵³. Ancak 2-3 nesilden fazla güçlü kalabilen ve zenginliği muhafaza eden Kârimî ailesi yoktu⁵⁴. Devlette bunlardan sorumlu olarak on üç büyük vezaretten biri olan Nâzır el-Bahar ve el-Kârimî isimli bir vezaret vardı. el-Kalkaşandî’nin Subh el-‘Aşâ’da belirttiğine göre nâzırın vazifesi Yemen’den gelen Kârimî tüccarlarıyla ilgilenmek idi. Nâzırlar bazen vezire, bazen nâzır el-hâs’a bağlanıyor ve bazen de bunlardan ayrı olarak Sultan tarafından atanan birisi oluyordu. Ancak bu şahıslar sultana şikayet edilebiliyorlardı⁵⁵. Ayrıca baharatın Mısır’a ithâlini kontrol ve satışını murakabe eden Müstevfi fi el-bahar ve el-Kârim denilen bir daire de vardı. Bundan maada bir müfettiş, bir murakıp ve bu tacirlerin zekat

---

itibaren kullanılmaya başlamıştır. Buraya Şam’dan ve doğudan tüccarlar geldiği gibi özellikle Avrupa’dan gelen ve servet peşinde koşan gençler de bulunmaktaydı. Vekâletler genellikle kendilerine gelen malların isimlerini almaktaydılar. *Vekalet el-Kettan* ve *Vekalet el-Belah* gibi. *Vekalet Kusun*, *Vekalet Bab el-Cevvaniyye*, Kahire’de *Vekalet el-Cellabe* isminde köle ticaretiyle uğraşan bir mekan vardı ki siyah kölelerle meşgul oluyordu. Beyaz köleler için ise *Vekalet Köşk* ve *Han Cafer* vardı”, el-Makrizî, *Hitat*, s. 444-453, 457, 1270; el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.2, s.543; Hilmi Muhammed Salih, *İktisad Misr el-Dahili ve Enzimetuhu fi el-Ahd el-Memâlik*, İskenderiye, Tarihsiz, s.156; Fehmî, *a.g.e.*, s.99; Yûzbekî, *a.g.e.*, s. 64; Fehmî, *a.g.e.*, s. 224.

⁴⁹ Hafaci, *a.g.m.*, s.68.

⁵⁰ Fischel, *a.g.m.*, s.169.

⁵¹ Aşkar, *a.g.e.*, s.355-366.

⁵² Subhi Lebib, “Siyaset Misr et-Ticarîyye fi ‘Asr el-Eyyübîyyîn ve el-Memâlik”, *el-Mecelle et-Tarihiyye el-Misriyye*, c.18-19., 1981, s.139.

⁵³ Atiyye, *a.g.m.*, s.27.

⁵⁴ Elyahu Asthor, “The Karimî Merchants”, *Studies on the Levantine Trade in the Middle Ages*, London, 1978, s.51.

⁵⁵ el-Kalkaşandî, *Subh*, c.4, s.33; el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.2, s.172; Gaudefroy Demombynes, *La Syrie a le Poque Des Memluks*, Paris, 1923, s.74.

işlerine nezaret etmekle vazifeli özel bir memurluk da vardı⁵⁶. Ayrıca Dimaşk'ta Kârimîlerin mallarıyla ilgilenen Şadd ez-Zekât unvanlı emîr aşarâ⁵⁷ rütbesinde bir görevli de vardı⁵⁸.

Kârimî teşkilatının iç bünyesine baktığımızda bu teşkilatın, biber ve bahar ticareti gibi muayyen bir gayenin tahakkuku uğrunda tacirler grubunun tesanüdüyle oluşmuş bir korporasyon veya lonca şeklinde olduğunu görmekteyiz. Deniz aşırı bölgelere şamil büyük bir ticarî faaliyetin icaplarından olan tedarik, ithâlat, nakliye ve ambarlama, satış ve ihracat gibi çeşitli problemler, müteaddit fertlerin işbirliğini, karşılıklı yardım ve dayanışmasını zaruri kılmaktaydı. Buna ilaveten, Kârimî teşkilatı sadece mesleki bir birlik olmayıp, aynı zamanda bir mezhep ünitesi idi. Bu teşkilatı oluşturan kişilerin dindar kişiler oldukları, ortak bir takım bağlarla birleştikleri görülürdü. En önemli bağ, İslâmî olanıydı. Aralarına katılan münferit yabancı tacirlerin kısa zamanda İslâm'a girdikleri gözlenmiştir⁵⁹. Kârimîler aslında biber ve baharat taciri idiler, ancak bunun dışında bankacılık, tarım ve köle ticareti ile de uğraşmışlardı⁶⁰. Elllerinde biriken büyük para onların Mısır'ın para piyasası üzerinde nüfuz sahibi olmasına ve bankacılara ve maliyecilere has fonksiyonları yerine getirmeye itmiştir. Daha önce de söylediğimiz gibi fertler ve hükümetlere ikrazlarda bulunmuş, kredi açmak suretiyle beynelmilel finans sahasına girmişlerdi ki bunun misalleri pek çoktur⁶¹. Kârimîler Avrupa'da modern bankacılığın ve bankacılık usullerinin temel atıcısı oldukları yolunda görüşler de vardır⁶². Kârimî tüccarları bunun yanında buğday, un, pirinç ve şeker gibi

⁵⁶ Fischel, *a.g.m.*, s.170.

⁵⁷ "Ümerâ Aşere/Aşerât/Aşrevât: Hizmetlerinde 10 memlûk olan emîrlerin rütbesidir. Sayılarının bir dönem 50 kadar olduğu kaydedilmiştir. el-Kalkaşandî bunların sayısının artıp azaldığı için tam bilinemediğini ancak tablânâ emîrlere yakın olduğunu ifade eder. Yani bunlar 14 ile 22 arasında idiler. en-Nâsir Muhammed devrinde yapılan ravk en-Nâsirî kayıtlarına göre bu rütbede 200 emîr bulunuyordu. Bunlar devlet içinde düşük derecede görevler alırlardı. Emîr işrinât ve aşrevât rütbesindeki emîrlere ed-devâdâr es-sâlis, emîr ahûr es-sâlis, re's en-nevbe es-sâlis, el-hâcib es-sâlis, üstadâr es-sohbe görevlerine atanırlardı.", el-Ömerî, İbn Fazlullah Ahmed Yahya, *et-Tarif bi-el-Mustalah eş-Şerîf*, (Tah. Semîr ed-Durûbî), Kerek, 1992., s.98; Baybars el-Mansûrî, Rûkn ed-Din Baybars el-Mansûrî el-Hatâ'î ed-Devâdâr, *Zubdet el-fikre fi Tarih el-Hicre*, (Tah. D. S. Richards), Beyrut, Das Arabische Buch Berlin, 1998, s.217; Halil b. Şahin ez-Zâhirî, *Zubdet Keşf el-Memâlik fi Beyân et-Turûk ve el-Mesâlik*, (Tah. Ravaisse), Paris, 1894, s. 51, 112, 114, 115; el-'Aynî, Bedr ed-Din Mahmud b. Ahmed, *İkd el-Cuman fi Tarihî Ehli ez-Zaman*, (Tah. Muhammed Muhammed Emin), c.3, Kahire, 1989, s.301; el-Makrizî, Hitat, c.3, s.350, 353-354; el-Kalkaşandî, *Subh*, c.4, s.15,112; İbn Tagrıberdî, Ebû el-Mehâsin Cemal ed-Din Yûsuf, *en-Nucûm ez-Zâhire fi Mulûk Misr ve el-Kahire*, (Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin), c.13, Kahire, 1963, Dipnot, s.158; İbn Tagrıberdî, *el-Menhel es-Sâfi ve el-Müstevfi ba'd el-Vâfi*, 7Cild, (Tah. M.M. Emin/ Said 'Âşûr (c.1, c.2), c.1, c.2, c.4, c.6, c.7, c.8, c.9, Kahire, 1984, 1985, 1986, 1990, 1994, 1999, 2002 (Tah. Nebil Muhammed Abdulaziz/ c.3, c.5, Kahire, 1986, 1988, c.6, s.242.

⁵⁸ el-Kalkaşandî, *Subh*, c.4, s.193.

⁵⁹ Fischel, *a.g.m.*, s.172.

⁶⁰ Asthor, *a.g.m.*, 1978, s.55.

⁶¹ Fischel, *a.g.e.*, s.168.

⁶² el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.2, s.837(Muhakkik Notu).

zirai maddeler ile kereste, ipek, silah, zırh ve Yemen mücevheratı ticaretiyle de iştigal etmişlerdi⁶³. Kârimî tüccarları on üç-on dördüncü yüzyıllarda Mısır ticaretinin en önemli isimlerinden olmuşlardı. Memlûkler devrinde, el-Harrubî, el-Mahâlî gibi zenginler Kârimî tüccarları grupları cümlesindedi⁶⁴. Yine İskenderiye'de Tâc ed-Dîn Atik b. Muhammed b. Süleyman el-Demaminî'ye nisbeten Demaminî ailesi olarak anılan çok zengin bir tüccar ailesi vardı. eş-Şeyh Ebû Abdullah Muhammed el-Mueddeb, Ali b. Raşid el-Hicazî bunların meşhurlarındandı. İskenderiye tüccarlarından Hoca Muhy ed-Dîn Abdulkadir b. İbrahim b. Hasan, Kayıtbay devrinde en büyük tacir durumundaydı⁶⁵. el-Makrizî'nin kayıtlarından anladığımız kadariyle Memlûkler devrinde sınırlı da olsa, kadınların da bu ticaret grupları arasında yer aldıkları görülmektedir. Meselâ, 1380 tarihinde hacca giden tüccar kadımların zenginlerinden bir kadının ölüm haberi gelmiş ve bunun üzerine malları müsadere edilmişti⁶⁶. Bunun yanında, Nâsır ed-Dîn Muhammed b. Musallam'ın annesi ve Şems ed-Dîn Muhammed el-Balisf'nin kızı Kârimî tüccarları içinde anılmaktaydılar. Yine Harrubî ailesi içinde Fatma isminde 1422'de vefat eden başka bir bayan tüccarın varlığı da bilinmektedir⁶⁷.

Kârimîler'in Kültürel Sahâlardaki Faaliyeti:

Kârimî tüccarları ticaretteki faaliyetlerinin yanında kültürel faaliyetlerde de etkin rol oynamışlardı. Vakıflar kurup, kütüphaneler açmışlar; âlim, din adamı, edebiyatçı, mutasavvıfları desteklemişler; mimarî birer harika olan camiler yaptırmışlar; hankâhlar, çeşmeler, hamamlar, yetim yurdu, hastahane, dinlenme evleri kurmuşlardı. Bütün bunları kendi işleriyle ilgili yapılara ilâve olarak inşa ettirmişlerdi.

Memlûkler döneminde bazı hizmetler, devletin ya da sultanların belirlediği bir politikanın yanında daha genel anlamdaki dinî ve siyasî mülahazalarla vakıfların desteğinde yürütülüyordu. Medreseler, hankâhlar, kütüphaneler gibi kurumların tüm masrafları sultanlar, emirler ve zenginler tarafından kurulmuş olan vakıflar tarafından karşılanıyordu⁶⁸. Kârimî tüccarları da bu anlamda pek çok müessesenin bânisi olmuşlardır. Dinî ilimlerin okutulduğu medreseler, kütüphaneler, hankâhlar, yaptırmışlardı. Abd el-Latif b. Ahmed b. Mahmud b. Ebi el-Feth b. Kuveyk et-Tikritî büyük Kârimî tüccarındandı ve İskenderiye'de bir medrese yaptırmıştı. Bu tüccarlar dinî ilimlere önem verdikleri kadar edebiyat hareketlerine katılmış ve desteklemişlerdi. Bedr ed-Dîn Muhammed b. Ömer b. Ebi Bekr el-Demâminî el-Malikî el-Edib el-Şafiî bunlardan birisi idi. Abdullah b. Muhammed b. el-Demâminî el-İskenderânî bu cümledendi.

⁶³ Fischel, *a.g.m.*, s.165.

⁶⁴ Asthor, *a.g.m.*, 1978, s.48-49.

⁶⁵ Hafaci, *a.g.m.*, s.69.

⁶⁶ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.3, s.390.

⁶⁷ Asthor, *a.g.m.*, 1978, s.48-49.

⁶⁸ Muhammed Muhammed Emin, *el-Evkâf ve el-Hayat el-İctimâiyye fî Misr*, Kahire, 1980, s.240.

Abdullah Muhammed b. el-Cemal Yusuf el-Harîf el-Şafi'î ferâiz ilminde meşhur bir tüccar idi. Abdullkadir b. İbrahim b. Hasan el-Muhyevî fıkıhla uğraşırđı. Muhammed b. Ebi Kasım el Murtaza el-Endülüsî yine fıkıhta meşhur idi. Muhammed b. Abdullatif b. Mahmud b. Kuveyk et-Tikritî meşhur bir muhaddis idi. Zekiyy ed-Dîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Ali el-Harrubî et-Tâcir el-Kârimî hadisle uğraşıyordu. Yahya b. Abdullatif b. Muhammed b. Mesned et-Tâcir el-Kârimî ilim ehлиндendi. Bu tüccarların bazıları da vakıflarla ilme destek vermiş, medrese ve mescitlerin tamiri için vakıflar kurmuşlardı⁶⁹. Bu tüccarlardan kimya, astronomi gibi müspet ilimlerle uğraşanlar olmuştu. İçlerinden bazıları sultanların ilim meclislerine katılacak, el-Hâkim ve Ezher camilerinden hutbe verecek derecede ilimde ileri gitmişlerdi⁷⁰. Nasr ed-Dîn İbn Musallam sofiler için bir medrese yapmıştı. Burhân ed-Dîn el-Mahâllî bir medrese inşâ ettirmiş⁷¹, yine Burhan ed-Dîn el-Mahâllî b. Nûr ed-Dîn el-Mahâllî bir yangında zarar gören Kabe'nin tamiri için büyük meblağlar harcamıştı⁷². Yine Sirâc ed-Dîn Abdullatif b. Muhammed b. Sind İskenderiye'de bir medrese yaptırmıştı. Bu zat aynı zaman da hadis ilmiyle de uğraşmış ve Hz. Peygamber için bir medhiye divanı da yazmıştı⁷³. Şems ed-Dîn Muhammed el-Habetî el-Hanbelî Şeyh el-Harrubîyye nam kişi Şeyh Müeyyed devrinde onun emriyle daha önce aynı aileden büyük Kârimî tüccarlarından Zekiyy ed-Dîn Ebi Bekr el-Harrubî tarafından yaptırılan Nil kenarında Cize'deki büyük kasrı hankâha tebdil etmişti. Burada fakirlere günlük yardımlar yapılıyordu. Bu hankâhta yüz kadar derviş ile on kadar hanım derviş bulunuyordu⁷⁴. Bu hankâhla aynı muntıkada Muhammed b. Ali el-Harrubî de bir medrese yaptırmıştı. Bu medresenin yanında bir de herkese açık kütüphane vardı⁷⁵. Girişte ifade edilen geleneğin bir örneğini burada görmekteyiz. Tüccar ailesi şehrin bir muntkasında sosyal bir külliye oluşturmuşlardır. Sultanların gerektiğinde tüccarların mallarını sosyal hizmete yönlendirdikleri ve bu yolla bir nevi bayındırlık hizmetini de ifa ettikleri görülmektedir. Tüccarlar oynadıkları iktisadî rolle Mısır'ı bu devrin en büyük ekonomik güçlerinden biri hâline getirmekle kalmamışlar, ilmi ve kültürel sahada da faaliyet göstermişler ve kendileri de bu çalışmalara iştirak etmişlerdi. Bu doğu ticaret felsefe ve mantığının anlaşılmasında önemli noktalardan birisidir.

İslâm dinin yayılmasında tüccarlar ve onlarla beraber hareket eden sufi gruplarının etkili olduğu bilinmektedir. İslam yalnızca askeri birliklerin açtığı kapılardan değil aynı zamanda tüccarların keskin zekaları, medeni cesaretleri ve

⁶⁹ Hafaci, *a.g.m.*, s.68-70.

⁷⁰ Aşkar, *a.g.e.*, s.385-386.

⁷¹ Asthor, *a.g.e.*, 1978, s.49.

⁷² Fischel, *a.g.m.*, s.169.

⁷³ el-Hasan b. Ömer b. Habîb, *Tezkiret en-Nebiyye fî Eyyâm el-Mansûr ve Benihî*, (nşr. M.M. Emin-Said 'Aşûr), c.2, Kahire, 1982, s.60.

⁷⁴ Aşkar, *a.g.e.*, s.396.

⁷⁵ es-Sayrafi, Ali b. Davud el-Cevherî, *Nuzhet en-Nufûs ve el-Ebdân fî Tevârîh Ehl ez-Zeman*, (nşr. Hasan Habeshî), c.3, Kahire, 1974, s.15.

ticarî dokunulmazlıkları sayesinde bir çok yerde yayılmıştır. Kârimî tüccarları da bu konuda çok önemli hizmetler ifa etmişlerdir. Sudan, Habeş, Sumatra, Cava⁷⁶, Malaka, Tirinidat, Brüney, Kuzey Keşmir, Tibet, Filipinler, Sind(Pakistan) gibi yerlerde Afrika'dan, Uzak Doğu'ya, Güney Doğu Asya'ya, Sudan'ın batı kesimlerinde İslâm'ın yayılmasında büyük etkileri olmuşlardır. Kârimî tüccarlarının Moğollar arasında İslâm'ın yayılmasında ve İlhanlılar ve Altınordu sahâlarına İslâm'ın intişarında etkili oldukları tahmin edilmektedir. Sultan Berke'nin İslâm olmasında Kârimî tüccarlarının tesiri olduğu söylenmektedir⁷⁷. Memlûkler devrinde tüccarlar tarafından yaptırılan ve daha önce bahsi geçen hankâhlarda bulunan dervişler, muhtemelen tüccarların seferleri sırasında onlara katılıyorlar ve İslâm'ı gidilen yerlerde tebliğ ediyorlardı. Burada tüccarın ve ticaretin itibarı, geçiş rahatlığı, maddi imkânları, tüccarlara sağlanan güvenlik gibi hususlar sayesinde bu dervişler rahatlıkla İslâmî tebliği yerine getirebiliyorlar, ticaret vesilesiyle gittikleri yerlerde bir tepkiyle de karşılaşmıyorlardı. Muhtemelen ticaretin başdöndürücü ve canlı atmosferinde İslâmî tebliğ gerçekleşiyordu. Böylelikle tüccarlar kurdukları hankâh ve medreselerle dinî alt yapının finansörlüğünü yaparak İslâmî tebliğin maddi alt yapılarını teşkilatlandırıp kendileriyle birlikte gittikleri yerlere taşıyorlardı. Burada ifade edilmesi gereken bir husus da, Memlûkler döneminde mescit, cami ve hankâh gibi kurumların iç içe anlamlar ve fonksiyonlar taşımasıdır. Yani birisi aynı zamanda diğeri olabiliyordu. Bu, İslâm Orta Doğusu'nda çoğunlukla görülen bir durumdur. Buralardaki görevliler de aynı mekânda birkaç sıfatı taşıyabiliyorlardı. Meselâ, bir mescit ibadet mekanı olması yanında ilim tedris edilen bir mekân iken aynı zamanda dervişlerin toplandığı bir hankâh da olabiliyordu. Bu dervişler aynı zamanda medresede öğrenci, bunların şeyhî de müderris olabiliyordu. Yani bu kurumlarda hem şeri' ilimler hem de tasavvufî eğitim yapılıyordu⁷⁸. Meselâ, 1325 senesinde inşa olunan Mihmândâriyye Medresesi hem mescit hem hankâh idi⁷⁹. Daha önce bahsi geçen Harrubî hankâh ve medresesi bu cümleden mütalaa edilebilir. Yani dinî kurumlar ve burada yapılan faaliyetler mütedahil bir hususiyet arz ediyordu. Buraların yukarıda verilen tüccar desteği ile tedviri ve faaliyeti bu iç içeliğin gidilen yerlere taşınmasıyla gerçekleşiyordu. Bu örnek İslâm'ın tüccarlar vasıtasıyla yayılmasının nasıl gerçekleştiği hakkında bilgi vermektedir. Bu tebliğ doğrudan tüccarlar tarafından yapılmıyor bahsedilen şekilde tüccarlarca finanse edilen ve muhtemelen devlet tarafından da desteklenen bir sistem içinde gerçekleşiyordu.

⁷⁶ "Sumatra ve Cava'da İslâm'ın yayılmasında Kârimî Tüccarlarının rollerine işaret edilmektedir.", bkz., Aşkar, *a.g.e.*, s.379.

⁷⁷ Aşkar, *a.g.e.*, s.381.

⁷⁸ "Memlûkler döneminde medreselerin iki çeşit olduğu görülmektedir. Bir kısım medreseler de yalnız tedrisat yapılırken bir kısmı da Üniversite Mescid olarak adlandırılabilir olan -bahsettiğimiz türden camii, hankâh, medrese- müesseselerdi. Buralar eğitim öğretimin yanında ibadet edilen ve tasavvuf ile işgal edilen yerlerdi.", İbn Dokmak, *Nuzhet el-Enâm fi Tarih el-İslâm*, Giriş Kısmından, (Tah. Semir Tabbare), Beyrut, 1999, s.39.

⁷⁹ Emin, *a.g.e.*, s.239-240.

Kârimîler'in Gerilemesi ve Tarihe İntikalleri:

Kârimîler'in parlak ve ihtişamlı devirlerinden sonra, onların büyük iktisadî güçlerini ve faaliyetlerini zaafa uğratan dahilî ve haricî bir takım gelişmeler vuku bulmuştur. Bu cümleden dahilî duruma bakacak olursak; 14. asrın sonlarına doğru Memlûk idaresinde bazı düzensizlikler başlamış ve Kârimîler de bu durumdan etkilenmeye başlamışlardı. Meselâ, Sultan el-Melik es-Salih Zeyn ed-Dîn Ebû el-Cud Hacı b. Muhammed b. Kalavun el-Elfî devrinde (1381-1382) 1381 yılında vezir İbn Mekânîs haksız tasarruflar da bulunmuş ve Kârimîlerden mal almıştı⁸⁰. Fakat onları asıl sarsan gelişmeler Sultan Barsbay'ın (1422-1438) icraatıyla olmuştu. Sultan 1429 senesinde İskenderiye'de ticaret yapan Kârimî tüccarlarına Franklara Hind, Sind gibi bölgelerden gelen baharatların satışını yasaklamış ve bunların ticaretini kendi oluşturduğu tüccar taifesi vasıtasıyla Cidde'den gelen gemilerden baharatı vergi olarak alıp, Kızıldeniz'e oradan Tur'a ve İskenderiye'ye ulaştıran bir şebeke kurdu muştur. Bu yeni durum İskenderiye'deki yabancı tüccarları Kahire'de 50 dinâr olan baharatı İskenderiye'de 130 dinara almak zorunda bıraktı. Sultan çıkardığı fermanla tüccarlardan 57 dinara aldığı baharatı yabancı tüccarlara 130 dinara satmaya başladı. Bu menfi şartlarda çok zengin olmayan tüccarlar mallarını Sultan'a onun istediği fiyattan satarken daha iyi durumda olanlar depolayıp durumun düzelmesini beklemeye koyuldular. Sultan baharat konusundaki tavrını şeker için de tatbik edince şeker satıcıları iş yerlerini kapatıp kaçmışlardır. Bu durumda şeker bulunmaz olmuş, hatta tedavi için bile şeker bulunamaz olmuştu⁸¹. Sultan Barsbay, 1432'de Şam-Hicaz ve İskenderiye'de Sultan'dan başka kimsenin baharat ticareti ile uğraşamayacağını bildirmiş, 1434'de biber ticareti için aynı şekilde bir ferman yayınlamıştı⁸². Sayrafi verdiği bilgilerde Kârimîlerden bahsederken onların Sultan adına ticaret yapmak dışında herhangi bir faaliyetlerinin kalmadığından bahsetmektedir⁸³. 1438 senesinde de benzer bir kanun çıkarılmıştı ki böylece başlatılan devlet tekeli (ihtikar) sistemi, devletin kârını artırmayı amaçlıyordu ve mallar tespit olunan fiyatlar üzerinden tüccarlara zorla satılıyordu. Tüccarlar, eski merkezlerinden baharat alamaz ve Sultan'ın izni olmadan satamaz hâle gelmişlerdi. Bu durum onları Sultan'ın memurları ve müstahdemleri durumuna düşürmüştü⁸⁴. Bu sebeple piyasalarda fiyatlar çok yükselmişti. Meselâ, batılı tüccarlar biberi 50-80 dinâr'a alırken 110-130 dinâr'a almaya başlamışlardı⁸⁵. Bu ihtikâr politikasına Sultan Hoşkadem (1461-1467) tarafından da devam

⁸⁰ el-Makrizî, *es-Sulûk*, c.3, s.444.

⁸¹ es-Sayrafi, *Nuzhe*, c.3, s.185.

⁸² Hilmi Muhammed Salih, *İktisad Misr ed-Dâhili ve Enzimetuhu fî el-Ahd el-Memâlik*, İskenderiye, Tarihsiz., s.174.

⁸³ es-Sayrafi, *Nuzhe*, c.3, s.337.

⁸⁴ Abbas, *a.g.t.*, s.144; Fischel, *a.g.m.*, s.171; Maxime Rodinson, "Le Marchand Musluman", *Islam and Trade of Asia*, (Ed. D.S.Richards), Oxford, 1970, s.24.

⁸⁵ Abbas, *a.g.t.*, s.153.

edilmişti⁸⁶. Buna ilâve olarak, bazı Memlûk sultanları onlardan borç almaya tenezzül etmemişler ve müsadere veya ağır vergi yolunu seçmişlerdi. Meselâ, Kahire valileri 1435 senesinde tüccarlar üzerine ağır vergiler getirmişlerdi. Sultan Kayıtbay (1468-1496), Osmanlılarla savaşmak için tüccarlardan 40 bin dinâr vergi toplamaya niyetlenmiş, itirazlar üzerine 12 bin dinâr alınmıştı⁸⁷. Aynı zamanda Sultan Kayıtbay Kârimî tüccarlarının bütün kalemleri üzerinde ihtikârını ilân edince artık Kârimî tüccarları basit işlerle uğraşan bir grup hâline gelmişlerdi⁸⁸. Memlûk sultanlarının tüccarlar üzerine baskılarının başlaması onların durumlarını çok zorlaştırmaktaydı. Sultanların bu tüccarların mallarının yarısı ya da 3/1'ni havi olan müsadere ve vergilerinden bunalan tüccarlar Allah'a yöneticilerini helak etmesi ve rahata kavuşmaları para cezaları ve zulümlerden kurtulmaları için dua ediyorlardı⁸⁹. 11. yüzyılın ortalarından itibaren hassaten Sultan Barsbay ile başlayan süreçte Kârimîler etkinliklerini yitirdiler. Bu devirde Abdurrahman en-Nasırî (ö.1485), Salah ed-Dîn Muhammed (ö.1490) ve Dımaşk'lı İsa el-Karî (ö.1490) gibi Kârimî tüccarları kalmış olsa da eski debdebelerinden çok uzaklarda idiler⁹⁰. Kaynaklara artık son Kârimîler olarak girmeye başlamışlardı. Zekiyy ed-Dîn Ebû Bekir el-Harrubî Mısır'daki son Kârimî tüccarı olarak bilinmektedir⁹¹. Kaynakların verdiği bilgiye göre artık 1455 senesinde çarşılarında Kârimî tüccarları görülüyorlardı⁹². Netice olarak, iki asır müddetle Mısır'da, bölge ve dünya ticaretine damgalarını vuran Kârimîler, Mısır ekonomisinin bozulması, Memlûk idarecilerinin artan baskısı ve baharat ticaretini kendi kontrolleri altına almaları ve nihayet Ümit Burnu Yolu'nun keşfi ile tarihe karışıp gitmişlerdir⁹³.

Kârimî ticaretinin gücünü kaybetmesinde yukarıda saymaya çalıştığımız dahilî tesirler kadar bir takım haricî tesirler de görülmektedir. Bunlardan ilki 1291 senesinde Akka'nın Memlûkler tarafından ele geçirilmesinden sonra Papalığın uyguladığı ambargo siyasetidir⁹⁴. Haçlılar'ın Suriye'den kesin çıkarılışı, Batı Avrupa'da büyük bir aksülamele sebep olmuştu. Başta Papalık olmak üzere Haçlı seferleri taraftarları, bunun sebebinin Memlûk Devleti olduğunu ilân ederek öncelikle bu devlet, zaafa uğratılmadan Suriye'nin tekrar kazanılmasının mümkün olmadığını ilân etmişlerdi. Memlûk Devleti servetinin ve gücünün büyük bir kısmını Doğu ile Batı arasındaki ticaretten elde ettiği kâr ile sağladığı için, on dört ve on beşinci yüzyıllardaki Haçlı seferleri planlayıcıları, Memlûklere karşı Mısır ve Suriye sahillerinde bir iktisadî

⁸⁶ Fischel, *a.g.m.*, s.173.

⁸⁷ Hafaci, *a.g.m.*, ss.66-67.

⁸⁸ Aşkar, *a.g.e.*, s.457

⁸⁹ Said Abdulfettah 'Aşûr, *el-Muctemâ el-Misir fî 'Asr Selâtin el-Memâlik*, Tarihsiz, ss.35-

36.

⁹⁰ Asthor, *a.g.e.*, 1983, s.281.

⁹¹ Asthor, *a.g.m.*, 1978, s.54.

⁹² Subhi Lebib, "et-Tüccar el-Kârimîyye ve Tüccar Misr fî 'Usûr el-Vustâ, *el-Mecelle et-Tarihîyye el-Misriyye*, c.4, 1952, s.48.

⁹³ Asthor, *a.g.m.*, 1978, s.54.

⁹⁴ Aşkar, *a.g.e.*, s.400.

ablukanın uygulanıp Avrupalı tüccarların gemileri ile buralara gelerek Memlûkler ile ticaret yapmalarına mani olunması gerektiğini ilân ettiler⁹⁵. Bu siyasetle doğu batı arasındaki ticarî akış tamamen kesilmemiş olmakla beraber papalık bir çok konuda ticarî ilişkileri engellemede başarılı olmuştu. Buna rağmen Papalık mani olamadığı ilişkiler için deniz polisi teşkil etmek zorunluluğu da hissetmişti. Bu durum Kârimî tüccarlarının Avrupa ile yürüttükleri ticareti olumsuz etkilemiş ve onların faaliyet alanlarını daraltmıştır. Neticede bu gelişmeler Kârimîler üzerinde olumsuz tesir icra eden bir hâl oluşturmuştur. Zira ticarî akış ve devamlılık ticaret ve onun getirdiği mübadele için şarttır. Siyasî gerginliğe eklenen bu ambargo ticarî ilişkileri, antlaşmaları, ticaret mekanlarını ve bunlara bağlı pek çok unsuru olumsuz etkilemiş olmalıdır.

Kârimî ticaretinin zaafında etkili olan diğer bir sebep de korsan saldırılarıdır. Rodos adası bu anlamda çok tehlikeli bir yerdi. Bunun yanında Aragon hükümeti Habeş hâkimleri ile ittifak kurmuştu. Aragon Akdeniz'de tüccarlara saldırırken, Habeş de Kızıldeniz'de Mısır ticarî menfaatlerini tehdit ediyordu. Bu arada Aragon kralı ölünce Kastilya ile İspanya ismi altında kurulan birlik bir taraftan da Hind denizine varmanın başka yollarını aramaya başlamıştı⁹⁶. Bunların yanında Kıbrıs zaman zaman İskenderiye'ye düşmanca saldırılarda bulunuyordu. Bunlardan en yıkıcı olanı 1365'te Kral I. Peter'in saldırısıdır. Bu saldırının Mısır'ın iktisadî gerilemesindeki en önemli sebeplerden biri olduğu da düşünülmektedir⁹⁷. Kıbrıs'ın Lusignan ailesinden hâkimleri Memlûk devletini boğmayı hedef alan Haçlı projelerine katılmakla yetinmediler. Kıbrıs adasınının Akdeniz'in doğusundaki müstesna yerinden istifade ile bu yörede dolaşan Müslüman tüccarları vuran ve fırsat buldukça Suriye ve Mısır sahillerine hücum eden Hıristiyan korsanları bu adada barındırdıkları yetmezmiş gibi onun yanında Avrupa gemilerinin Suriye ve Mısır'a ulaşmasına mani olmak için Kıbrıs'ı bir gözetleme istasyonu hâline de getirmişlerdi⁹⁸. Bunların yanında Katalan saldırıları gibi pek çok hücum Kârimîlerin iktisadî hayatına büyük darbeler indirmişti.

Kârimîlerin Kızıldeniz'deki en önemli merkezlerinden bir Aden idi. Ancak burada bulunan idarecilerle Memlûk sultanlarının anlaşmazlığa düşmesi tüccarların mecburen Aden'den Cidde'ye yönelmelerine sebep olmuştu. Bu durum maliyetin artmasına paralel sultanların kendilerinden Cidde'de aldıkları vergilerle birleşince Kârimîler için sıkıntı verici bir hâl almış ve çöküşlerinde tesirli olmuştu⁹⁹.

⁹⁵ Kâzım Yaşar Koprıman, "Memlûkler". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.6, İstanbul, 1992, s.497-498.

⁹⁶ Aşkar, *a.g.e.*, s.403

⁹⁷ Lebib, *a.g.m.*, s.141.

⁹⁸ Koprıman, *a.g.m.*, c.6, s.498.

⁹⁹ Aşkar, *a.g.e.*, s.417.

Mısır İtalya şehirleri ile kesif ticarî faaliyete girmişse de 15. asrın sonunda ifade ettiğimiz sultanların kötü politikaları sebebiyle İspanyol, Portekiz ve İngilizler yeni ticaret yolları araştırmaya başlamışlardı¹⁰⁰. Bu araştırmalar çok geçmeden semeresini vermiş, coğrafi keşifler adını alan büyük deniz hareketleri başlamış ve bu durum bir müddet sonra ticaret yollarının istikametinin değişmesine sebep olmuştu. Coğrafi keşifler Mısır'ın ticarî hayatına büyük bir darbe vermişti. Bu hareketler zamanında denizci Henri isimli Portekiz Kralı Afrika'ya adamlarını yollamış 1444'de Re's el-Ebyad, 1447'de Re's el-Ahdar bulunmuştu¹⁰¹. Bu keşif hareketlerine 1497 senesinde Kral Don Manoen'in emriyle baharat yollarının ve baharat kaynaklarını araştırmak için dört gemilik bir kabileyle keşif gezisiyle görevlendirilen Vasko do Gama¹⁰² 1498 yılı 17 Mayıs'da Ümit Burnu'nu bularak son noktayı koymuştu¹⁰³. Portekizlilere bu seferlerinde İbn Macid adlı Müslüman denizcisi rehberlik etmişti¹⁰⁴. Vasko do Gama Ağustos 1499'da beraberinde baharat yükü olduğu hâlde Lizbon'a dönmüştü. Eskisine göre daha ucuz ve emin bir yol bulmuştu. Bu durum, Memlûk ticaretine öldürücü bir darbe vermiş ve hayat damarını kesmişti¹⁰⁵. Portekizliler bu coğrafi keşiflerin yanında Müslüman tüccarların Hint Denizi'ndeki ticaret gemilerine de saldırıyorlardı. Ayrıca, Portekizlileri Frenk korsanları destekliyorlar, onlar da Akdeniz limanlarına hücum ediyorlardı. Onlar yine Kızıldeniz'de faaliyet yürütüyor ve denizcilerin buraya girmesini engelliyorlardı. Bu da Mısır ekonomisine ayrı bir darbe vuruyor ve limanların atıl kalmasına sebep oluyordu¹⁰⁶. Kansuh el-Gûrî (1501-1516)'nin sultanlığı yıllarında zuhur eden bu sıkıntılar, Portekizliler'in 1500'de Kalküta ve 1511'de Malâka'yı ele geçirerek ilerlemeleriyle ziyadeleşiyordu. Bu durum Batı-Avrupa ile Yakın-Doğu arasında ana ticaret yolu olan Mısır'ın iktisadî durumunu tehdit etmekteydi. Tüm bunlar ticaretin Memlûkler'den Portekizlilerin inhisarına geçmekte olduğunun alameti idi. Bu gelişmeler Kârimî tüccarları açısından da yıkıcı olmuştur. Portekizliler coğrafi keşiflerle ticaret yollarının hâkimiyetini ele geçirmişler ve tüccarların doğu batı arasındaki ticaretlerini engellemişlerdir¹⁰⁷. Portekizlilerin Hindistan deniz yolunu bulmaları, İtalyan şehir devletleri, Frank tüccarları ve Yahudi tacirlerin Kârimîlere üstünlük sağlamaları sonucunda Kârimîler tamamen silinmişlerdi¹⁰⁸.

¹⁰⁰ Petry, *a.g.e.*, s.30.

¹⁰¹ Yûzbekî, *a.g.e.*, s.137-138.

¹⁰² Vasko do Gama, *Yevmiyat Rihle Vasko'do Gama*, (Ter. Arb. Abdurrahman Abdüşşeyh), Kahire, 1995, s.27.

¹⁰³ Bernard Lewis, "The Arap Eclipse", *The Economic Decline of Empires* (Ed. Carlo Cipolla), London, 1970, s.114.

¹⁰⁴ İsmail Yiğit, "Memlûkler" *Siyasî, Dini, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*, c.7, İstanbul, 1989, s.126.

¹⁰⁵ Lewis, *a.g.m.*, s.114.

¹⁰⁶ Yûzbekî, *a.g.e.*, s.138-140.

¹⁰⁷ Aşkar, *a.g.e.*, s.426.

¹⁰⁸ Fischel, *a.g.m.*, s.173; Atiyye el-Kavsfî, "Avda Cedide alâ Tüccâr el-Kârim min Vâkıa Vesâik el-Cenize, *el-Mecelle et-Tarihîyye el-Misriyye*, 1975, Kahire. s.28.